

УДК 94 (477)

Наталія Григоруц

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті висвітлюється національна ідея у діяльності Української національно-демократичної партії Галичини на початку ХХ ст.

Ключові слова: Галичина, Буковина, Українська національно-демократична партія, програма, реформа.

Сучасний етап розвитку історичної науки у незалежній Україні визначає нові підходи до висвітлення проблем історії та розбудови національної держави. Особлива увага істориків завжди була спрямована на Галичину, де вже наприкінці ХІХ століття виникли і діяли національні політичні сили, які розвинулись в умовах тодішньої Австро-Угорщини і ставили завдання побудови власної Української Держави.

Розуміння необхідності національної окремішності українськими діячами у Галичині спонукало їх до того, що питання національно-культурної розбудови українства у цьому краї стали для них головним завданням на десятки років, над вирішенням яких працювали національні політичні партії та організації.

Громадсько-політичне життя українського населення Галичини у 80-і роки ХІХ ст. привело до того, що у наступному десятиріччі виникли національні партії: Русько-Українська радикальна партія, Українська соціал-демократична партія та Українська національно-демократична партія, які стали основними у суспільно-політичному русі українців Галичини та Буковини на рубежі ХІХ – початку ХХ ст. У даному дослідженні розглядається тільки діяльність Української національно-демократичної партії на початку ХХ ст.

Метою даної статті є висвітлення національної ідеї у діяльності Української національно-демократичної партії Галичини на початку ХХ ст.

Український суспільно-політичний рух кінця ХІХ ст. у Галичині логічно вів до утворення потужної національної партії. Організована у 1899 р. Українська національно-демократична партія (УНДП), на чолі якої стояли Ю. Романчук, К. Левицький, Є. Левицький, В. Охримович, а також М. Грушевський та І. Франко об'єднала передові українські сили, що поставили довготривалу мету боротьби за національну незалежність [1, с. 10–11]. Вже в 1894 р. група Ю. Романчука “розірвала порозуміння з урядом”, відійшла від “нової ери”, показавши, що майбутнє належатиме українським радикально настроєним силам.

1900 р. УНДП проголосила програму-максимум, де поставила завдання на перспективу: соборна незалежна Україна, де б увесь український народ об'єднався в єдиний національний організм на засадах політичної та культурної самостійності. Як безпосереднє завдання постала необхідність домагатися окремої української провінції в Австрії із своєю окремою адміністрацією і своїм українським сеймом. УНДП випереджувала інші українські партії, утворюючи повітові й місцеві комітети, організовуючи господарське і культурне життя. УНДП стала вирішальною політичною силою галицьких українців у боротьбі за здобуття національно-політичних прав [2].

Перейшовши в ряди українських національних демократів, частина членів радикальної партії визнала, що їх попередня партія діяла як вузько станова організація, теоретичною базою для неї стали соціалістичні основи. Деякі помилки допускалися і в практичній роботі. Не завжди оправданим був наступ на церковне керівництво і рядових священників. Дослідник С. Баран також вважає, що Іван Франко, Євген Левицький, В'ячеслав Будзиновський,

Теоділь Окуневський прагнули до практичної роботи разом із групою відомих народовців, як от: Юліан Романчук, Кость Левицький, Євген Олесницький та ін. [3, с. 8].

Важливим у роботі національних демократів була організація партійної роботи у повітах. Тобто, фактично УНДП першою з українських партій створила осередки, які діяли на місцях, у повітових центрах і, навіть, селищах. Все це вело до того, що невдовзі УНДП стала справді всенародною партією.

Програмні вимоги УНДП перегукувались із вимогами, які були поставлені Головною Руською Радою ще у 1848 р. Партія вимагала поділу Галичини на східну частину (з Лемківщиною) руську (українську) з руським (українським) сеймом у Львові і на західну польську (мазурську) (без Лемківщини) з польським сеймом у Кракові. Аналогічне завдання ставилось і по відношенню до Буковини: поділ її на руську (українську) частину і волоську (румунську) та приєднання української частини Буковини до Східної Галичини. Тобто це була програма утворення однієї української провінції в австрійській державі.

У випадку такого поділу Галичини і Буковини й утворення однієї української провінції у Львові повинен був утворитися власний український сейм; намісник і краєвий маршалок також повинні були бути з українців, українські урядники очолювали б староства, повітові управління, суди, податкові установи, пошту, залізниці та ін. Програма вимагала також введення у Галичині української мови як урядової.

У зв'язку з тим, що новий виборчий закон 1907 р. не забезпечував повноцінного представництва українців в парламенті, а по виборах до сейму ще продовжувала діяти стара куріальна система, програма УНДП пропонувала: "... заведення пропорціональної репрезентації національних меншостей у всіх публічних інституціях. Пропорціональна репрезентація полягає в тому, що кожна національна меншість відповідно до свого числа законом має забезпечити відповідну кількість своїх відпоручників (репрезентантів) в публічних інституціях, наприклад, в радах повітових, громадських, шкільних і т. д. Таке право вже заведено на Буковині і в Моравії і се причинилося значно до злагодження спорів між народностями. Якби се право [було] заведено і в Галичині, то тоді мали би ми в кожному місті (напр. у Львові) в міській раді своїх заступників, котрі брали би в оборону наших людей і не допускали би до польщення міст" [3, с. 11].

У програму також входив цілий комплекс вимог, які стосувалися політичних свобод. Окремим розділом у програмі були економічні (господарські) справи. Вимоги УНДП в економічному плані, можливо, найбільше вирізняли їх з поміж інших політичних партій. УНДП вимагала у Галичині перерозподілу землі з тим, щоб селяни володіли 58 моргами землі із кожних 100 моргів, а решта, тобто 42 морги належали дідицям. Земля у такій пропорції повинна була перерозподілятися, фактично забиратися у дідичів для утворення даного співвідношення наділів шляхом примусового державного викупу [3, с. 12].

УНДП виклала у програмі цілу низку завдань по організації селянства у товариство "Сільський Господар", утворення кредитних спілок, молочарських спілок, спілки для збуту худоби та ін. Найважливішими для селян реформами повинні були стати:

- примусовий викуп великої земельної власності (панської землі) у загальну власність народу і передача цієї викупленої панської землі (рілля, лани і пасовища) безземельним і малоземельним селянам..., при чому всі ліси мали б стати власністю краю;
- виведення селянських ґрунтів з іпотечних боргів при допомозі держави;
- проведення при допомозі держави і краю комасації (злуки) розкиданих парцель в одну або дві парцелі і меліорація ... ґрунтів; регуляція рік і диких полів, охорона лісів від нищення їх безсовісними панами; реформи закону мисливського і про риболовлю на користь наших селян;
- закладання рільничих, промислових і торговельних шкіл [3, с. 12].

У економічному блоці вимог керівництво УНДП Галичини ставило перед австрійським урядом завдання проведення належної митної політики, яка б відповідала інтересам держави. Природно, що такі речі як митна та тарифна політика повинні були широко обговорюватись

у віденському парламенті і центральне керівництво змушене було будувати свою економічну політику із врахуванням завдань розвитку провінцій, в їх числі й Галичини та Буковини.

Комплекс питань, пов'язаних із належною соціальною підтримкою населення розроблявся в плані організації державної допомоги. Ця допомога включала підтримку і організацію різних господарських товариств і спілок (організації кредитних кас, торговельних спілок, продуктивних товариств – молочарень, майстерень по виробництву покрівлі та ін., спілкових крамниць по закупівлі хліба, м'яса, одягу та ін. [3, с. 13].

Проведення податкової реформи для Галичини і Буковини було серед основних вимог УНДП. Реформа, як зазначалося у програмі, передбачала заміну всіх діючих податків та інших публічних данин й оплат, введення на їх місце загального прогресивного податку прибуткового, майнового і спадкового, зі звільненням від податків такої кількості доходів, які необхідні для життя [3, с. 13]. У цьому ж розділі подавалося положення про прогресивний податок. На думку укладачів програми УНДП він полягав у тому, що "... від більшого доходу платиться більший процент податку, наприклад, від двох тисяч корон 10 к або пів процента від доходу; від п'яти тисяч – 100 к, тобто два проценти; від десяти тисяч – 300 к або три проценти" [3, с. 13] і т. д. Водночас керівництво УНДП розуміло, що проведення такої податкової реформи це справа майбутнього, що стосується нинішнього часу, то члени партії вимагали ліквідації податку для найбідніших верств населення (особливо це стосувалось "нумерового податку" по селах).

Вимоги соціальних гарантій, викладені у програмі стосувались і таких питань як формування робітничого законодавства, визначення часу зайнятості для працюючих, забезпечення у випадку хвороби чи інвалідності, забезпечення по старості. Окремо ставилися вимоги забезпечення прав українців-переселенців (гарантії їх прав під час дороги і на чужині) [3, с. 13].

Програма УНДП ставила також вимогу зменшення видатків на військо і скорочення часу військової служби. На перспективу планувалось, що військо буде замінене народним ополченням (міліцією) [3, с. 13].

Проте, найважливішою економічною вимогою УНДП, про що зазначалось і в самій програмі, була вимога примусового викупу панської землі, тобто вимога проведення земельної реформи. Це було завдання, що ставилося на перспективу, з вирішенням якого пов'язували заспокоєння "земельного голоду" у Галичині. Водночас розв'язання цієї проблеми розглядалось як важливий засіб піднесення економічного стану українського населення в Австро-Угорщині.

Широкий комплекс заходів намічала УНДП у справах культури. Висловлювалась вимога утворення окремої української крайової шкільної ради у Львові для всіх українських шкіл; поділу існуючої крайової шкільної ради на дві окремі незалежні одна від одної секції – українську для українських шкіл і польську для польських шкіл. Крім цього повинні були засновуватись окремі окружні шкільні ради по повітах (утворювались українські школи, що підлягали контролю з боку українських окружних шкільних інспекторів).

Серед важливих громадсько-політичних проблем Галичини було і питання відкриття у Львові Українського університету. В програмі УНДП містилась вимога заснування Українського університету у Львові і в разі необхідності й інших вищих навчальних національних закладів. Водночас містилися вимоги заснування в українській частині Галичини і Буковини українських середніх шкіл – гімназій, реальних шкіл, учительських семінарій, а також фахових середніх шкіл – рільничих, промислових і торговельних училищ. В українській частині Галичини і Буковини ставилася вимога створення достатньої кількості народних шкіл. Окреме положення стосувалось мови викладання: "Жадаємо, щоби в українській частині Галичини і Буковини у всіх публічних школах отже і таких, де є польська, волоська (румунська) або німецька викладова мова, наша українська мова була обов'язковим предметом науки" [3, с. 14].

Розділ присвячений освітнім вимогам завершувався положенням: "Домагаємося ... безплатної науки у всіх публічних школах і публічної допомоги від держави, краю, повіту,

громади для улешення науки убогим дітям в народних школах через досторчання їм поживи, одягу і шкільних книжок та шкільних знадобів, ва се тому, щоби весь наш нарид став народом письменним і просвіченним” [3, с. 14].

У справах церковних УНДП вимагала свободи релігії та повної рівноправності для всіх релігій та обрядів. А також ставила вимогу “... знесення права патронату і впливу правительства при обсаді церковних урядів та законного запоручення нашим громадянам більшого впливу на обсаду парафій” [3, с. 15].

Окремі положення програми стосувалися зв’язків галицьких і буковинських українців з усім масивом українських територій і українським етносом, що проживав на них. У програмі зазначалось, що наш український народ проживає не тільки в Австрії (Галичині і Буковині), але і поза її кордонами (в Угорщині і Росії) наша партія буде намагатися нав’язати і підтримувати зв’язки з угорськими і російськими Русинами (українцями), щоби створити почуття національної (народної) єдності на цих землях, заселених нашим народом і щоби на всьому просторі руських (українських) земель наш народ здобув собі повну свободу та став господарем своєї долі [3, с. 15].

У 1907 р. галицькі українці вступили в новий етап своїх виборчих змагань. Перші вибори до парламенту згідно з новим виборчим законом дали українським партіям 27 мандатів з Галичини і 5 з Буковини. “Український клуб” розпочав свою роботу із складання державно-правової заяви від 20 червня 1907 р., де першим стояло положення про необхідність введення в Австрійській державі національно-територіальної автономії [4, с. 640]. Тактика клубу була наступною: опозиційне відношення проти кожного уряду, коли він не сприятиме самостійному розвитку українського народу.

Австрійський уряд займався українськими справами. Його позитивне відношення до українського питання привело до посилення антиукраїнського руху польських сил у Галичині, які об’єдналися з москвофілами. Намісник граф Андрій Потоцький підтримував москвофільський рух. Під час виборів до сейму 1908 р. мали місце великі зловживання з боку польської адміністрації. У відповідь на вбивство селян під час виборів на Тернопіллі український студент Мирослав Січинський здійснив 12 квітня 1908 р. атентат над намісником А. Потоцьким. У Львівському університеті повторюються заворушення і бійки між польськими і українськими студентами, під час яких у 1910 році загинув український студент Адам Коцко [2, с. 87].

Під впливом цих подій і у зв’язку із загостренням стосунків з Росією у 1912 р. австрійський уряд демонстрував свою підтримку українців. Це виявилось у виданні інструкцій для властей у Галичині про однакове трактування обох націй, у намаганні налагодити питання урядової мови у Галичині, питання мови викладання у Львівському університеті, бажанні вводити кафедри з українською мовою викладання, усунути перешкоди при створенні українських середніх шкіл, унормувати справу урядової мови у громадах, запрошувати українських урядовців до роботи в центральних установах у Відні.

Українські послы ставлять вимогу мати свого міністра. Радикали висувують програму державної допомоги селянам, не кажучи вже про давні гасла: національного поділу краю і поділу Шкільної Ради [5].

Однак ініціаторами консолідації українських політичних сил у Галичині стають все таки лідери національної демократії.

7 грудня 1912 р. у Львові відбулася нарада українських політичних партій, на якій обговорювалась політична ситуація на Балканах, у зв’язку із загостренням відносин між Росією і Австро-Угорщиною і майбутня доля Галичини на випадок війни.

На нараді після довгих дискусій було проголошено: “... З огляду на добро і будучність українського народу по обох боках кордону, на случай оружного конфлікту між Австрією і Росією, ціла українська суспільність одно згідно і рішучо стане по стороні Австрії, а проти Російської імперії як найбільшого ворога України” [6, с. 141]. Українські політичні сили у Галичині повинні були сконсолідуватись. Свідченням єдності стало те, що національні демократи, радикали і соціал-демократи утворили міжпартійну національну Раду.

Наприкінці 1912 р. черговий з'їзд УНДП підтвердив, що партія ставить головним завданням боротьбу до повної державної незалежності всього українського народу. Майбутня українська держава, що згідно з проектом включала землі російської України й західно-українські території, передбачалася як автономна в рамках Австрії [7].

Діяльність українських політичних сил привела на початку 1914 р. до ухвалення в сеймі нового краєвого статуту і нової системи виборів до сейму. Куріальна система ще зберігалась, але в сільській курії було введено безпосереднє голосування й додано нову курію загального голосування. Галицький сейм повинен був складатись із 228 депутатів, з яких 62 мандати резервувались за українцями. Українцям гарантувались постійні місця в робочих комісіях сейму та краєвих установах. Передбачено було через 5 років відкрити Український університет. Закріпити ці здобутки не вдалось, оскільки почалася Перша світова війна.

Початок Першої світової війни привів до того, що українські сили у серпні 1914 р. утворили у Львові Головну Українську Раду (ГУР), яка виступала координатором української національної політики і повинна була займатися формуванням українських січових стрільців. У заяві ГУР до українського населення зазначалося, що “погром Росії принесе визволення або всієї України, або бодай частини її – а се прискішить визволення решти України” [2, с. 89].

Національні гасла українців мали своїх противників і насамперед, це польська адміністрація у Галичині і польські сили при віденському цісарському дворі. Вже утворення загону Українських січових стрільців показало, що польська сторона сприйняла це без ентузіазму. Більше того, польські політики поширювали чутки про “руську зраду”. Причини військових невдач Австрії на фронті у Галичині вони пояснювали лояльним ставленням українського населення до Росії. Польські сили сприяли поширенню австрійського терору проти українців у Галичині [8, с. 17–18].

Урядові кола не дозволили сформувати окреме українське військо, а погодились на формування обмеженого легіону УСС, що став частиною австрійського війська.

Після окупації у вересні 1914 р. російською армією Галичини керівники українських політичних партій перемістилися у Відень. У травні 1915 р. тут було утворено Загальну Українську Раду на чолі з Костем Левицьким. У червні 1915 р. під тиском австрійського наступу російські війська залишили Львів. Національні сили утворили у місті “Український Комітет”, який займався політичними, господарськими і культурними справами.

Проте 4 листопада 1916 р. австрійський цісар за згодою імператора Німеччини дарував Польщі право створювати на звільнених під час війни польських територіях, які входили до складу Російської імперії національне державне формування. Польське Королівство повинно було стати кроком до відновлення Польщі як держави. Цей документ, відомий як “Акт двох цісарів”, перекреслював можливість надання офіційним Віднем автономії для Східної Галичини. В умовах війни це означало б початок збройного конфлікту між поляками та українцями і одночасно вело б до розпаду Австро-Угорської імперії.

“Акт двох цісарів” означав крах проавстрійськи налаштованої Загальної Української Ради. Українські послы у Відні звинуватили Костя Левицького як керівника ЗУНР, що він не перешкодив підписанню цього документу. Новим керівником української парламентської фракції став Євген Петрушевич. У прийнятій посольською групою відозві зазначалося, що “український народ ніколи не зречеться права національної автономії своєї території й утворення окремого українського коронного краю в межах Австрії”. Чергова заява про свою покірливість перед австрійським двором, однак, не змінювала політичну ситуацію [9].

Наступив 1917 рік. У Петрограді 27 лютого почалась революція, що привела до падіння царської династії Романових і відкрила перспективу майбутньої самостійності України.

Таким чином, необхідно відзначити, що Українська національно-демократична партія прагнула, згідно своєї програми, досягти на всьому просторі українських земель, щоб наш народ здобув собі повну свободу та став господарем своєї долі. Хоча, як відомо з історії, на той час дану ідею втілити в життя не вдалося.

Список використаних джерел

1. *Грушевський М.* Автобіографія (Друкується як рукопис) / Михайло Грушевський. – К., 1926.
2. *Сухий О.* Галичина: між Сходом і Заходом. Нарис історії XIX – початку XX ст. 2-е вид., доп. / Олексій Сухий. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.
3. *Баран С.* Наша програма і організація. Програма і організація Української національно-демократичної (народної) партії / С. Баран. – Львів: Друк. “Діла”, 1913.
4. *Українська загальна* енциклопедія. Книга знання в 3-х томах. – Львів; Саніслав; Коломия: Рідна школа. – Т. 3. – 1311 с.
5. *Zbigniew Fras.* Florian Ziemiałkowski (1817–1900). Biografia polityczna / Fras Zbigniew. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991.
6. *Історичні постаті* Галичини XIX–XX ст. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961. – 247 с.
7. *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993.
8. *Українські січові стрільці.* 1914–1920. – Львів, 1935. – С. 17–18.
9. *Литвин М.* Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995.
10. *Расевич В.* Виникнення Української національно-демократичної партії / В. Расевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. Випуск 32. – 1997. – С. 127–128.

Наталія Григорук**НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ГАЛИЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА**

В статье освещается национальная идея в деятельности Украинской национально-демократической партии Галиции в начале XX века.

Ключевые слова: Галиция, Буковина, Украинская национально-демократическая партия, программа, реформа.

Nataliya Hryhoruk**NATIONAL IDEA IN THE NATIONAL-DEMOCRATIC PARTY OF GALYCHYNA ACTIVITY AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

National idea in the Ukrainian National-Democratic party of Galychyna activity at the beginning of XX century is illuminating at the issue.

Key words: Galychyna, Bukovyna, Ukrainian National-Democratic party, program, reform.